

УДК 070(438) "1918/1939" (=161.2)

МОВНИЙ ОБРАЗ УКРАЇНЦЯ В ПОЛЬСЬКІЙ МІЖВОЄННІЙ ПРЕСІ 1918–1939 рр.

Гелена СОЙКА-МАШТАЛЕЖ

Вроцлавський університет
пл. Університетська, 15, Вроцлав 50-137 (Польща)
Інститут польської філології

У статті робиться спроба реконструювати уявлення, оцінки та судження поляків про українців у 1918–1939 рр., а також показати мовний образ українця, створений у польській пресі міжвоєнного періоду.

На основі аналізу мовного матеріалу, почерпнутого з оглядових та полемічних статей, коментарів, фейлетонів, інтерв'ю, промов, надрукованих у шести щоденних газетах та одному тижневику, автор намагається дати відповідь на питання, яким був мовний стереотип русина/українця, які місце ці слова займали у лексиці, яким було їх основне і, можливо, вторинне значення, що було вирішальним для формування симпатій чи упереджень між поляками та українцями

Ключові слова: Польща, українці, зв'язки, преса, література.

Ця стаття є спробою реконструювати уявлення, оцінки і судження поляків про українців, а також показати мовний простір нашого східного сусіда в період 1918–1939 рр. – в надзвичайно важливі, бурхливі роки в історії польсько-українських стосунків.

На основі аналізу мовного матеріалу, виписаного з оглядових і полемічних статей, коментарів, фейлетонів, інтерв'ю, промов, зроблено спробу відповісти на питання про те, яким був мовний стереотип русина/українця, яке місце ці слова займали у лексиці, яким було їх основне і, можливо, вторинне значення, як представники п'яти впливових політичних сил цього періоду сприймали українську націю, що було вирішальним для формування симпатій чи упереджень між поляками та українцями¹. Проаналізовано сім газет: шість щоденних і один тижневик. Праву пресу представляють "Gazeta Warszawska" – центральний орган Селянсько-Національного Союзу, пізніше Національної партії, а також львівське "Słowo Polskie" – орган цієї ж політичної партії. "Kurier Polski" відображав погляди лібералів, тижневик "Piast" –

¹ Дослідження польської літератури з даного предмета показують, що образів українця в очах поляків у польській міжвоєнній пресі, крім праці Т.Пйотркевича "Ukraińcy na łamach "Ilustrowanego Kuriera Codziennego" 1926–1930 // Historia XIX i XX wieku. Studia i szkice. Wrocław, 1979. S.168–181), а також публікації Р.Маковського (Wizerunek przeciwnika kształtowany w publicystyce polskiej czasów wojen kozackich 1648–1654 // Między Wschodem a Zachodem. Rzeczpospolita XVI–XVIII w. Warszawa, 1993. S.111–118), немає праць, що стосуються польських уявлень про українську націю, матеріальною базою яких була б публіцистика.

центральный орган Польської Селянської Партії “Piast” – був носієм думки “людовців”. Ліву пресу представляв “Robotnik” – центральный орган Польської Соціалістичної Партії. З санаційної преси обрано “Głos Prawdy” і “Gazetę Polską”.

Однак уже на початку, випереджуючи сформульовані далі висновки, мушу зазначити, що у зв’язку з існуванням у цей період двох українських держав² і різною політикою Польщі стосовно кожної з них почав формуватися “розщеплений” образ українця зі Східної України та українця зі Східної Галичини. Більшість заміток, що з’являлися на сторінках преси про українське суспільство в зазначений період, пов’язана головним чином з тією частиною української нації, яка заселяла територію, колись окуповану Австрією, а отже, стосувалася образу українця з Східної Галичини. З огляду на обмежені розміри статті увагу у ній зосереджено лише на образі “західного” українця.

У міжвоєнне десятиліття в польській щоденній пресі на означення представників української нації вживали дві назви – *русин* і *українець*. Аналіз мовного матеріалу показав, що в соціалістичному “Robotniku”, ліберальному “Kurierze Polskim”, а також санаційних “Głosie Prawdy” і “Gazecie Polskiej” ці назви використовувалися як синоніми з огляду на відсутність специфічних рис для окремих назв; в ендеківських “Gazecie Warszawskiej” і “Słowie Polskim”, як і в центристському “Piaście”, обидві назви, крім небагатьох спільних рис, мають комплект ознак, специфічних для кожної з них. Отже, це дає підстави розрізняти їх і писати про два образи: русина і українця. Надання переваги одній з назв мало своє обґрунтування, яке виникало з політичних принципів певної політичної партії. У застосуванні обох назв можна зауважити таку закономірність: якщо представники певної політичної орієнтації визнавали існування українського народу, то частіше вживали назви: *українець*, *Україна*, якщо ж заперечували право українців на національні прагнення, а також великого значення надавали традиції, а отже, й давнім назвам, тоді вони схильні до застосування назви *русин*, *рус*. У лівих та центристських газетах передусім вживали назву *русин* (використовуючи малу літеру при записі цього слова), яка означала, головним чином, представника українського суспільства, що проживав у межах польської держави. В пресі правого спрямування траплялися також нечисленні приклади, коли ця назва стосувалася тієї частини української нації, яка заселяла Східну Україну. В свою чергу, назву *українець*, писану з великої літери, вживали на означення одного з мешканців Східної України, а назву *українець* з малої літери – на окреслення члена націоналістичної організації. Такого розмежування не було в лівих, ліберальних та санаційних газетах, хоча слова *русин*, *українець* записували як великою, так і малою літерами. Ліві, ліберальні та санаційні газети застосовували переважно назву *українець*.

Ця праця не є першим дослідженням мовного образу світу (МОС) конкретного явища. Польські розвідки, пов’язані з проблематикою МОС, з’явилися вже в 70-ті роки XX ст. Це передовсім публікації Й.Бартмінського та Р.Токарського³, Й.Мацкевич⁴,

² 7 (20) 1917 р. була створена Українська Народна Республіка (УНР), а 19 жовтня 1918 р. проголошено Західно-Українську Народну Республіку (ЗУНР). В січні 1919 р. відбулося об’єднання двох держав, однак у силу Ризької угоди (18.III.1921 р.), а також рішення Посольської Ради (15.III.1923 р.) дійшло до поділу українських земель, у тому числі між Росією і Польщею. Див.: *Chojnowski A.* Ukraina. Warszawa, 1997; *Zelenko K.* Stosunki polsko-ukraińskie w II Rzeczypospolitej 1918–1939. Lublin, 1994.

³ *Bartmiński J., Tokarski R.* Językowy obraz świata a spójność tekstu // Teoria tekstu. Zbiór studiów. Wrocław, 1986. S.65–81.

Й.Анусевича⁵, М.Пейсерт⁶. Аналізуючи мовний матеріал, слідом за Й.Бартмінським та Р.Токарським, вважаю, що “[МОС] – це певний комплекс суджень, що більшою чи меншою мірою зафіксовані у мові, містяться у значеннях слів або з їх допомогою позначаються, який повідомляє про ознаки та способи існування об’єктів позамовного світу”⁷. Для МОС важливим є усвідомлення різних поглядів на одні й ті ж явища, залежно від того, яка група людей їх спостерігає (спостерігала), інакше кажучи, з якої точки зору і з якої перспективи, і які при цьому створюються (створювалися) конотації⁸. Останні були різними з точки зору поляка-націоналіста, поляка-представника селянської партії, поляка-ліберала чи поляка-прихильника санації. У значення дефініції поняття “русин” входила складова, що оцінювала весь зміст. Цією складовою була думка: “джерело [тут: праві, центристи] вважає, що *русин* – то хтось кращий [ніж українець]”. Отже, якщо назва *русин* мала позитивну конотацію (в сенсі “кращий”, ніж “гірший”), то, за принципом опозиції, назва *українець* містила негативну конотацію. В русині бачили передусім “близького”, “старого” (в значенні “традиційного”), а через це і “рідного”, а в українці – “далекого”, “чужого” представника української нації.

Модель світу, створена різними суспільними і політичними групами, ґрунтувалася на опозиції *свої–не свої (інші)–чужі*, де домінувала категорія *свої* – польська національна спільнота, *чужі* – українська національна спільнота. Беручи до уваги ці три категорії та зміни, що відбувалися з аналізованими назвами, а також тривалі періоди часу, протягом яких дані об’єкти проявляли певну активність, можна запропонувати такі схеми (порожні місця в таблицях означають відсутність у даний період в аналізованих газетах мовної інформації, на основі якої вдалося б представити виокремлений образ, а запис курсивом свідчить про те, що дана модель є недостатньо задокументованою в джерелах):

“GAZETA WARSZAWSKA”, “SŁOWO POLSKIE”

	Чужий		Інший	Свій
1918–1923	Українець зі Східної України	Українець зі Східної Галичини	<i>Русин</i>	Поляк-націоналіст

⁴ Maćkiewicz J. Wyspa – językowy obraz wycinka rzeczywistości // Językowy obraz świata. Lublin, 1990. S.207–221.

⁵ Anusiewicz J. Językowo-kulturowy obraz kota w polszczyźnie // Etnolingwistyka. Lublin, 1990. № 3. Lublin, 1990. S.95–141.

⁶ Peisert M. Językowy i kulturowy obraz węża w polszczyźnie // Rozprawy Komisji Językowej. T.XVII. Wrocław, 1991. S.259–270.

⁷ Bartmiński J., Tokarski R. Językowy obraz świata a spójność tekstu. S.72.

⁸ Для Й.Бартмінського точка зору – це “предметно-культурний чинник, який визначає спосіб обговорення предмета, а також категоризацію предмета, вибір ономастичної основи при творенні назви, вибір ознак, про які в зв’язку з предметом йдеться у певних висловлюваннях і які мають певне значення” (Bartmiński J. Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata // Językowy obraz świata. Lublin, 1990. S.111), в свою чергу перспектива – це “сукупність властивостей семантичної структури слів” (Ibid. S.112). Такий підхід враховує різні профілі (аспекти) поняття. Див.: Bartmiński J. Prawica–lewica. Sposoby profilowania pojęć // Poradnik Językowy. 1991. Z.5–6. S.160–166; Bartmiński J. O profilowaniu i profilach raz jeszcze // O definicjach i definiowaniu. Lublin, 1993. S.269–275.

1921–1936		Українець зі Східної Галичини		
1935–1939		Українець зі Східної Галичини	<i>Русин-старорусин</i>	

“PIAST”

	Чужий		Інший	Свій
1918–1923	<i>Українець зі Східної України</i>	<i>Українець зі Східної Галичини</i>	<i>Русин</i>	Поляк-людовець
1921–1936		<i>Українець зі Східної Галичини</i>		
1935–1939				

“ROBOTNIK”

	Чужий		Інший	Свій
1918–1923			<i>Українець зі Східної Галичини</i> <i>Українець зі Східної України</i>	Поляк-соціаліст
1921–1936		<i>Українець зі Східної Галичини</i>		
1935–1939		<i>Українець зі Східної Галичини</i>		

“KURIER POLSKI”

	Чужий		Інший	Свій
1918–1919	<i>Українець зі Східної України</i>	<i>Українець зі Східної Галичини</i>	<i>Українець зі Східної України</i>	Поляк-ліберал
1918–1923				
1921–1936		<i>Українець зі Східної Галичини</i>	<i>Українець зі Східної Галичини</i>	
1935–1939		<i>Українець зі Східної Галичини</i>		

“GŁOS PRAWDY”, “GAZETA POLSKA”

	Чужий		Інший	Свій
1926–1936		<i>Українець зі Східної Галичини</i>	<i>Українець зі Східної Галичини</i> <i>Українець зі Східної України</i>	Поляк- прихильник санації
1935–1939		<i>Українець зі Східної Галичини</i>		

Як видно з запропонованого порівняння, з точки зору поляка-націоналіста, поляка-людовця, поляка-ліберала і поляка-прихильника санації українець сприймався передусім як *чужий*, причому польським націоналістом і прихильником центру “чужий” українець розглядався в опозиції до “іншого” русина, в свою чергу, польський ліберал, польський соціаліст та польський прихильник санації протиставляв “чужого” українця “іншому” українцеві. На основі мовного матеріалу, виписаного з преси правого спрямування, в моделі русина як “іншого” можна виділити два підпрофілі: русина-співплемінника та русина-старорусина. Існування таких моделей тісно пов’язане з ідеологією, яку сповідували окремі політичні партії в даний період, історичними, культурними

умовами і прийнятою тоді системою цінностей. Русин як “інший” в опозиції до українця як “чужого” функціонує в світі правих і центристів та їхньої системи вартості, в центрі якої, якщо дещо узагальнити, перебувають ті, хто може похвалитися багатим, тривалим історичним минулим, в тому числі державними традиціями й існуванням держави. Традиційний (тут “старий”) русин (пов’язаний з поляком історичним минулим та спільною державністю) в цій системі виконує суто інструментальну функцію, оскільки він залишається об’єктом зацікавлення і цінності, поки його можна використати проти відносно “молодого” українця (який пориває з минулим). В свою чергу, *українець* як “чужий”, що є в опозиції до “іншого” українця, входить до санаційного, ліберального і лівого світу та системи цінностей. Центром у цій системі є ті, хто не тільки пишається своєю історичною традицією, а й пов’язує з нею певні цілі. Традиційний (тут “добрий”) українць (пов’язаний з поляком історичним минулим) розглядається не лише як знаряддя (його можна використати проти “злого” українця), а також як хтось, з ким можна спільно діяти. Так, соціалісти трактували польсько-український збройний конфлікт за Східну Галичину 1918–1919 рр. як перешкоду для реалізації ідеї незалежної України за польської підтримки і прагнули якнайшвидше його закінчити, тому не коментували і не висвітлювали починань українців, а лише передавали або цитували офіційні повідомлення чи відомості, що подавалися локальними офіційними газетами. Однак, як і польські ліберали, вони вважали, що український народ існує і якщо його представники хочуть називатися українцями, то на це потрібно зважати. В свою чергу, польські націоналісти висловлювалися за асиміляцію української меншості, що проживала в межах польської держави, інкорпорацію Східної Галичини. Вони переконували поляків, що українці не є народом, а лише становлять розмежовану зсередини (в тому числі на русинів та українців) етнічну групу. Позиція людовців у багатьох пунктах збігалася з ендеківською концепцією національної політики.

Викладений поділ, що виникає з зібраної документації, також суттєво вплинув на структуру статті. Спочатку увага зосереджена у ній на представленій правою та центристською пропагандою моделі русина як “іншого”, в тому числі на підпрофілі русина-співплемінника і русина-старорусина, потім розглядається заледве намічена, однак наявна в лівій, ліберальній та соціалістичній пресі модель українця як “іншого”. Наприкінці продемонстровано домінуючий в міжвоєнній пресі профіль українця як “чужого” і його підпрофілі.

1.1. Русин як “інший”. Русин-співплемінник

У моделі русина як “іншого” з точки зору поляка-націоналіста та поляка-людовця найвиразнішим є історичний аспект, що стосувався відносин, які існували в Речі Посполитій обох народів чи на окупованих польських землях між русинами та поляками. Русина традиційно уявляли як представника руського племені, об’єднаного в минулому з поляками різноманітними зв’язками. Залежно від сфери зв’язків, русина показували з огляду на 1) спільні територіальні та політичні зв’язки, 2) спільні сімейні зв’язки, 3) спільноту ширшу, ніж сім’я, бо спільноту слов’янську, 4) спільність кривд. Такий русин окреслювався як *співгосподар польських східних земель, мешканець польського дому, наш сусід, близький сусід, брат поляка, співплемінник, побратим, брат-слов’янин*.

У мовному образі русина з’явився також ідеологічний аспект, в якому його характеризували в сферах, які у статті умовно названі: 1) нерелігійна, 2) релігійна, 3) безідейна. Основним елементом відліку першої з них був націоналізм та більшовизм, другої –

релігія, третьої – відсутність будь-яких поглядів. Риси, що приписувалися русинові та утворювали аспект ідеологічно-нерелігійний, були діаметрально протилежними до тих, які в цьому вимірі приписувалися українцеві. Визначення поняття *русин* ґрунтувалося передусім на запереченні, на відношенні до НЕбуття тим, ким був українець, НЕволодіння тим, що мав українець, НЕвиконання того, що робив українець. У текстах правого і центристського спрямування ознаками такого русина були: 1) “негативне ставлення до націоналізму та більшовизму, а також відсутність будь-яких зв’язків з цими ідеологіями”, 2) “відсутність національної свідомості”, 3) “негативне ставлення до назви *українець*”. Права пропаганда апелювала також до стереотипу русина-іновірця і нагадувала, що релігійна відмінність була визначником окремішності двох суспільств. Натомість тижневик людовців “*Piast*” не звертався до цього стереотипного образу – він наголошував на католицькому корінні русинів і ставив їх нарівні з поляками: “[русини] однак є так, як і ми [поляки], католиками”.

Інші аспекти, що створюють мовний образ русина, можна виокремити лише на основі текстів правого спрямування. Отже, наступним є політичний аспект. Русина сприймали як громадянина Польщі через те, що він мешкав на території, яка входила до складу польської держави. Зазвичай, його називали: *громадянином польської держави, громадянином Польщі, співгромадянином польської держави*. Найважливішою рисою такого русина було “позитивне ставлення до польської держави і влади” і “лояльність стосовно польської державності”.

В образі русина важливу групу становлять риси, що стосуються психічної сторони та інтелектуальних здібностей, вони є психічним аспектом поняття. Властивості, що входять у цю категорію, значною мірою є сукупністю стереотипних рис, добре відомих польському суспільству хоча б із прислів’їв. Права пропаганда пригадала, що русин був замкнутим у собі, впертим, жорстоким, непоступливим, потайливим, мстивим, злопам’ятним, спритним і разом з тим тихим, стриманим, розважливим, розсудливим, вразливим, а передусім добрим і спокійним.

У суспільному вимірі русина сприймали з огляду на його позицію стосовно поляків, а також стосовно представників власної нації. Русин не тільки не був ворожо налаштованим до поляків, а й не відчував недоброзичливості до них, не був агресивним, а – відданим і дружнім. Стосовно представників власної нації був не сварливим, а делікатним. Шанував родинні цінності. Русин, з одного боку, був вільним, незалежним, а з другого – покірним і піддатливим впливу інших.

Порівняно з переліченими в образі *русина* значно слабше проявилися такі аспекти: побутовий, етичний, мілітарний. У першому з них його бачили як когось, хто дбає про себе, про запевнення власного побуту, когось, хто любить працювати і торгувати, в другому вимірі йому приписували ввічливість, а в третьому – відвагу, шляхетність, лицарство.

1.2. Русин як “інший”. Русин-старорусин

У міжвоєнній правій польській пресі назва *старорусин*, без сумніву, є оцінною. В її визначенні основною є думка: “адресант думає, що старорусин – це хтось добрий”. Цей варіант сформувався шляхом акцентування уваги на опозиції русина, якого характеризує відсутність ідеології (у нерелігійній сфері) та відсутність політичної активності стосовно русина-старорусина, який має певні погляди і бере участь у політичному житті своєї нації, але є лояльним до польської держави.

З точки зору поляка-народовця, в зазначеному аспекті найбільш виразним є політичний аспект. Права пропаганда підкреслювала, що старорусини були передусім лояльними до II Речі Посполитої, прихильними до влади, прагнули до співпраці з держа-

вою, а також були антипольськими, антидержавними. Крім того, вони були активними у сфері економіки і культури.

У досліджуваних текстах з'явилися й такі аспекти як ідеологічний, культурний, психічний і соціальний. У першому з зазначених вимірів виступили безумовно негативні риси: прихильник єдності з Росією, а також позитивні: ненаціоналіст, нешовініст, негативне ставлення до українського націоналізму. У решті аспектів з'явилися такі властивості: культурний, освічений (культурний аспект), спокійний, поміркований, консервативний (психологічний аспект), примирливий, неворожий щодо поляків, меткий (винахідливий), добре організований (соціальний аспект).

2. Українець як “інший”. Українець-співплемінник

З точки зору поляка-прихильника санації, як і з точки зору польського ліберала і соціаліста, назва *українець* мала позитивні конотації і, без сумніву, була оцінною. В її визначенні основною є думка: “адресант вважає, що українець [тут: співплемінник] – це хтось добрий”. Про позитивне забарвлення цієї назви свідчить вживання лексики з великим позитивним емоційним зарядом. Крім того, в санаційній, ліберальній та лівій пресі її оцінювання відбувалося через демонстрацію тих компонентів, які інформували про те, ким був денотат (*desygnat*).

Назва *українець*, залежно від точки зору, конотувала інші аспекти значення, які тут не подаємо з огляду на часове обмеження. Конотація більшою чи меншою мірою була наближена до поданої нижче, яку можна було вивести з погляду поляка-прихильника санації: “представник українського народу, пов'язаний з поляком різноманітними зв'язками: територіальними, політичними, родинними, слов'янськими; разом з поляком працював і прагнув спільного добра, а також разом з ним робив пожертви; співгосподар, представник братнього народу; має позитивне ставлення до польської держави, лояльний громадянин, позитивно, прихильно ставиться до поляків; має почуття власної національної окремішності”.

3. Українець як “чужий”. Українець-ворог

Образ українця як “чужого”, у який входить модель *українця-ворога*, не був створений ні під час збройного конфлікту за Східну Галичину в 1918–1919 рр., ні після його закінчення. Укорінений в людській свідомості, зафіксований особливо через літературні твори XIX ст., стереотип *українця-гайдамаки* як людини підступної, хтивої, затятої був лише під час міжвоєнного двадцятиліття згаданий на шпальтах правих, центристських та ліберальних газет і використовувався як знаряддя у політичній боротьбі. Умовно я його назвала “історичним” варіантом в образі українця-ворога. Похідним від нього є “історично-ідеологічний” варіант українця, який творить модель *українця-прибічника Німеччини, Австрії і більшовицької Росії*. З 1921 р. у правій, центристській, ліберальній та лівій пресі, а з 1926 р. також в санаційній починає формуватися третій з аспектів – “ідеологічний”, який буде втілено у моделі *українця-націоналіста*.

3.1. Українець-гайдамака. “Історичний” варіант

Аспектна структура українця, яка становить його “історичний” варіант, і представлена з трьох точок зору як з огляду на добір категорії опису, так і вираження цих категорій, є і подібною, і відмінною. Спочатку що стосується добору категорій. Він є ідентичним щодо синонімії, діяльності, способів діяльності, мети діяльності, атрибутів, поведінки у суспільстві (соціальний аспект), психіки та інтелектуальних здібностей (психічний аспект), позиції як військового (мілітарний аспект), етичної сфери (етичний аспект). Однак найбільше аспектів (17) виділено з точки зору поляка-народовця, з точки зору поляка-ліберала – 12, а з точки зору поляка-людовця – лише 10. У текстах ліберальних газет не відзначені такі аспекти: подібність в діяльності, гасло діяльності, політичний аспект, ідеологічний аспект, побутовий аспект; у свою чергу,

у висловлюваннях центристських газет, крім тих, яких немає в газетах лібералів, не з'явилися ще два інших: методи діяльності, лідери. Отже, виявилось, що лише десять однакових категорій входять у кожне із трьох визначень *українця*.

Крім оперування деякими такими самими категоріями опису значення *українця*, у пресі, з одного боку, мало місце подібне вираження цих аспектів, а з другого – трохи інше. У всіх аналізованих текстах однаковим є лише один аспект – атрибути, а саме: багнет, сокира, коса, ніж, складаний ніжик, револьвер, карабін і нагайка, якою він дуже вправно користувався.

Подібною і водночас іншою є також значимість категорій у структурі значення *українця*. З точки зору поляка-народовця, поляка-людовця і поляка-ліберала основними категоріями були: діяльність, мета діяльності, спосіб діяльності, соціальна поведінка, синонімія й атрибути. Для поляка-народовця важливим був також психічний аспект, натомість менш істотними – методи діяльності, подібність у діяльності, гасло діяльності, лідери, сфера щоденного життя, етики, політики і релігії, а також позиції як військового. В свою чергу, для поляка-людовця другорядну роль виконували властивості, що стосувалися психічної, етичної і мілітарної сфери, натомість, неважливіми були методи діяльності, подібність у діяльності, гасло діяльності, лідери, сфера щоденного життя, політики і релігії. Для поляка-ліберала цінним був мілітарний аспект, менш істотною була етична, психічна сторона, інтелектуальні здібності та методи діяльності, нічого не означали подібність у діяльності, гасло діяльності, лідери, сфера щоденного життя, політики і релігії.

3.2. Українець-союзник Німеччини, Австрії; українець-більшовик. “Історично-ідеологічний варіант”

У правих, центристських і ліберальних текстах *українець* має виразно визначені семантичні категорії, які становлять структуру значення, незважаючи на те, що деколи немає мовної стабільності їх вираження. Отже, найбільше категорій виокремлюється на основі політично-пропагандистських висловлювань, розміщених на шпальтах газет правого спрямування – 13, менше їх у центристських органах – 11 та ліберальних – 10.

З точки зору поляка-народовця, поляка-людовця та поляка-ліберала основну цінність для виокремлення “історично-ідеологічного” варіанту *українця* має така категорія: в чий інтересах він діє, чією ідеологією керується, а потім сама діяльність, мета діяльності, пов'язана з тим, в чий інтересах він діє, далі йде допомога в діяльності, соціальна поведінка, сфера політики, позиція як військового та синонімія. Для поляка-народовця найменш важливими з усіх аспектів, перелічених вище, виявилися такі: культурний аспект, гасло діяльності, прихильники та лідери. У свою чергу, для поляка-людовця, як і для поляка-народовця, маргінальну роль виконували категорії – прихильники, лідери. Польський ліберал малоістотними вважав методи діяльності.

3.3. Українець-націоналіст. “Ідеологічний варіант”

Аспектна структура *Українця* з п'яти різних точок зору має яскраво виражені семантичні конотації. Найбільше аспектів виокремлено з точки зору польського народовця – 17, найменше – з точки зору польського соціаліста – 8. З точки зору польського прихильника санації виділено 16 категорій, з точки зору польського ліберала – 15, а з точки зору польського людовця – 12. У всіх текстах у пресі проявилось п'ять ідентичних категорій: діяльності, ідеології, методу діяльності, мети діяльності та синонімії. Їх почерговість є відносно сталою, тому можна також зробити висновок, що вони є основними для виокремлення “ідеологічного” варіанту *українця*. Однак спосіб їх вираження різний. Категорія ідеології належним чином висвітлена у текстах правих і центристських органів. В одних і в других експонуються ті ознаки *українця-націо-*

наліста, які свідчать про його зв'язок з ідеологією. Очевидно, це має на меті переконати читача у тому, що різниця між *русином* та *українцем* є настільки великою, що їх потрібно трактувати по-різному. Категорії діяльності і методу діяльності майже однаково висвітлюються в правих і санаційних пропагандистських висловлюваннях. У свою чергу, категорія мети діяльності в правих текстах є дуже подібною до цієї ж категорії у текстах як санаційних, так і ліберальних, трохи подібною до висловлювань центристських органів і зовсім суперечить змісту згаданої категорії в текстах лівого спрямування. Категорія синонімії подібна в правих і санаційних висловлюваннях, оскільки вони містять найбільше елементів, які виступають в обох текстах. Політичний аспект висвітлений майже ідентично в усіх висловлюваннях, а соціальний аспект і категорія лідерства в правих текстах дуже подібні до цих категорій у санаційних пропагандистських висловлюваннях. Аспект символів схожий у трьох видах текстів: санаційних, ліберальних і центристських. Категорії – спосіб діяльності і в чий інтерес діє – є найбільш подібними у правих і санаційних висловлюваннях. Психічний аспект і категорія лідерства висвітлюються по-різному, відповідно – в правих, санаційних і ліберальних текстах та в правих, центристських і санаційних. У свою чергу, в правих і ліберальних висловлюваннях подібно, хоча лише деякою мірою, виражена категорія допомоги в діяльності. В санаційних і лівих текстах категорія результатів діяльності подана по-іншому. У висловлюваннях лівого спрямування є лише одна категорія виконавців, яка не повторилася в інших текстах.

З огляду на обмежений обсяг статті для ілюстрації подані лише конотації назви *українець* з точки зору польського народовця та польського соціаліста. Ось перша з них: “член організації або української партії, позитивно настроєний до націоналізму, з почуттям окремішності власної нації, має позитивне ставлення до назви *українець* та до ідеї створення власної держави, виявляє негативне ставлення до польських народовців, нелояльний громадянин польської держави, вороже ставиться до поляків, брутальний, агресивний, застосовує терор, саботаж, людина небезпечна, непередбачувана, грізна, співпрацює з німцями”. Друга: “член таємної української організації, який є прихильником націоналізму, український націоналіст, український сепаратист, божевільний, божевільний націоналіст, божевільний, *українець-гаряча голова* (*zapaleniec*), веде революційну діяльність, застосовує терор, саботаж та методи, які не ведуть до мети, бореться за волю українського народу, протестує проти репресій і переслідувань, хоче об'єднати українські землі, діє собі на шкоду, тому не може збудувати єдиної України”.

Підсумовуючи ці розмірковування, потрібно сказати, що на шпальтах правих, центристських, ліберальних, соціалістичних і санаційних друкованих органів, які виходили в 1918–1939 рр., на позначення представників української нації використовували дві назви – *русин* і *українець*. Аналіз мовного матеріалу показав, що в щоденних ліберальних, лівих і санаційних газетах ці назви є синонімічними з огляду на відсутність специфічних ознак для окремих назв; у свою чергу, в правих і центристських газетах обидві назви, крім нечисленних спільних ознак, мають сукупність рис, специфічних для кожної з них, що дає змогу розрізнити їх і писати про дві моделі: *русина* і *українця*. На основі зібраних документів встановлено, що *русина*, *українця* сприймали з точки зору не лише поляка, що жив у міжвоєнний період, а з різних поглядів: поляка-народовця, поляка-людовця, поляка-ліберала, поляка-соціаліста і поляка-прихильника санації. Кожній з них відповідає певний профіль представника української спільноти. Образ представників української нації у зазначений період був розщепленим з огляду на виявлення, спосіб висвітлення семантичних категорій, що становили структуру значення слова *русин* чи *українець*.

Переклад з польської

**LANGUAGE IMAGE OF THE UKRAINIAN IN POLISH
INTER-WAR PRESS OF 1918–1939**

Helena SOYKA-MASHTALIEZH

University of Wrocław
15, Uniwersytetska Sq., Wrocław 50-137 (Poland)
Institute of Polish Philology

The attempt to reconstruct notions, estimations and opinions of Poles about the Ukrainians during 1918–1939 and also to show a language image of the Ukrainian that was created in the Polish press of the inter-war period is made in the article.

On the basis of the analysis of the language material taken from review and polemic articles, comments, topic satires, interview, speeches that were printed in six daily newspapers and one weekly journal attempt is made to give an answer to such a question: what was a language stereotype of the Ruthenian/Ukrainian, what place these words occupied in a lexicon, what was their basic and, probably, secondary meaning, what was decisive to the formation of sympathies or biases between the Poles and the Ukrainians.

Key words: Poland, Ukrainians, connections, press, literature.

Стаття надійшла до редколегії 21.12.02.
Прийнята до друку 24.02.03.